

Seljaštvo kao politički faktor

Teodor Shanin

Seljaci čine glavninu čovječanstva.¹ U svim izuzev u nekoliko zemalja, reč »narod« (nasuprot »naciji«) označava seljaštvo; specifična »nacionalna kultura« gotovo se podudara sa seljačkom kulturom; »vojska« znači mladi uniformisani seljaci, naoružani i vođeni od ljudi različitih od njih. Ipak, na ovo se mora podsetiti.

»Obično se kaže da je agrarna istorija kao takva zanemarena, i da je ta činjenica suviše očigledna da bi se poricala.«² Ovo se odnosi na mnoge discipline društvenih nauka, barem one koje se bave selom. Decenija, protekla od pisanja gornjih reči, nije mnogo poboljšala situaciju, izuzevši nekoliko značajnih iznimaka iz područja antropologije i istorije tokom zadnjih godina. Zaista, u rastućoj poplavi publikacija iz društvenih nauka, nekoliko postojećih studija o selu gotovo da se ne primećuju. Ali stvarnost, čini se, opovrgava ovaj solipsizam »civilizovane misli«. Iz dana u dan seljaci sile ekonomiste da uzdišu, političare da se znoje, a stratege da psuju, osujećujući njihove planove i predviđanja širom sveta — u Moskvi i Vašingtonu, Pekingu i Delhiju, Kubi i Alžiru, Kongu i Vijetnamu.

Ono što pada u oči više nego što je zapostavljanje proučavanja, jesu emocionalne predrasude i različitost shvatanja koja obavijaju ovu oblast. Mitranyjevih³ 400 stranica donose tek delić ovakvih shvatanja. Pisci, naučnici i političari, svi zajedno doprineli su raspravama u kojima se predodžba seljaka kretala od anđeoski-rustikalnoga humaniste do požudnog, tvrdoglavog brutalca. Na primer, u Rusiji se — u tom istom periodu — seljaštvo držalo za »istinskog ruskog autokratu«⁴ i »nepostojeće u istorijskom smislu reči«.⁵ Ovakva vrsta verbalnog nadmetanja nije učinila stvarnost ništa jasnijom. Seljaštvo je išlo sopstvenim putem potpuno zanemarujući da je predmet intelektualističkog naklapanja.

¹ Ovaj prilog predstavlja revidiranu i nešto proširenu verziju referata koga je autor pripremio za Prvi godišnji simpozij o seljaštvu održan na University of Birmingham Centar za ruske i evropske studije (1965). Referat je prvi put publikovan u »*The Sociological Review*«, aprila 1966.

»*Sociologija sela*« objavljuje ovaj prilog sa dozvolom Redakcionog odbora engleskog časopisa »*The Sociological Review*« i samoga autora.

² F. Davring, *Land and Labour in Europe 1900—1950*, 1956, str. 5.

³ D. Mitrany, *Marx against Peasants*, 1951, razmatra marksističku i narodnjačku ideologiju. Vidi, takode, S. H. Franklin, *Reflections on the Peasantry*, Pacific Viewpoint, 1/III.

⁴ V. Cernov po navodu J. Maynarda, *The Russian Peasant*, 1962, str. 97.

⁵ G. V. Plehanov o ruskom seljaštvu.

Emocionalni pritisak neodređenog potcenjivanja ili utopijsko veličanje, alegorija koja zamenjuje definiciju, a takođe i akutan nedostatak koncepcijskog poimanja seljaštva, osećali su se jače samo u zapadnoj misaonoj tradiciji. Zanemarivanje predmeta je samo simptom toga. Ovo zahteva ozbiljno angažovanje sociologije saznanja u proučavanju »eidosa« onih koji stvaraju misaonu sliku »klase koja predstavlja varvarizam unutar civilizacije«.° Stanovište, da su seljačka reaganja »nedešifrovani hijeroglifi za razum civilizovanih«,⁷ čini se da je određeno mnoštvom faktora, od kojih se jedan izdvaja kao bitan. Seljaštvo se ne može dobro uklopiti ni u jednu našu koncepciju savremenog društva. Taj »razdražljivi« seljački kvalitet leži, izgleda, u samom korenu problema istraživanja u ovoj oblasti.

U ovom ćemo članku početi sa pokušajem da odredimo *differentiu specificu* seljaštva — osobnost kojom se ono može definirati i izdvojiti. Ova analitička definicija⁸ biće potom dovedena u vezu sa istorijskim kontekstom. Onda ćemo preći na problem seljaštva kao dela društva, a na kraju na oblike političkog uticaja ovog entiteta. U razmatranju ove materije mogući su, i za ista potrebni, i drugi pristupi. Prenošenje bogate, složene stvarnosti u verbalni oblik od nekoliko dimenzija, čini mnoge pristupe mogućim i validnim, naravno, ovde samo do izvesnih granica.

a) ANALITIČKA DEFINICIJA SELJAŠTVA

»Seljačko društvo i kultura imaju nečeg generičkog u sebi. Ono je vrsta ljudskog uređenja sa izvesnom sličnošću širom sveta.«⁹ Na ovaj je način Redfield rezimirao šire komparacije seljaka u različitim periodima i zemljama. Seljaštvo se pojavljuje kao »tip bez lokalizacije, i kao netipična antropološka zajednica«.¹⁰

Seljaštvo čine sitni proizvođači na zemlji koji, pomoću jednostavne opreme i rada svojih porodica, proizvode uglavnom za sopstvenu potrošnju i za ispunjavanje svojih obaveza prema nosiocima političke i ekonomske vlasti, i koji su — unutar svoje seoske zajednice — gotovo u potpunosti društveno samoodoljni (self-sufficient).

(1) *Odnos prema zemlji* i specifičan karakter poljoprivredne proizvodnje čine okosnicu izvesnih specifičnih oblika seljačkog porodičnog gazdinstva.

Proizvodi s gazdinstva zadovoljavaju osnovne potrošne potrebe seljačke porodice i omogućuju seljaku da bude relativno nezavisan od drugih proizvođača i tržišta. To pridonosi relativnoj stabilnosti seljačkog domaćinstva koje je u krizama sposobno da održi sopstvenu egzistenciju kroz povećane radne napore, smanjujući sopstvenu potrošnju i delimično se povlačeći sa tržišta.

Celokupna poljoprivredna proizvodnja određuje granice gustine i koncentracije stanovništva i utiče na međuljudske odnose. Štaviše, ona determiniše ciklus seljakovih radnih aktivnosti i života. Priroda unosi činioce koji su izvan mogućnosti ljudske kontrole i to je činjenica s kojom se suočavaju sve seljačke zajednice.

⁶ K. Marx i F. Engels, *Selected Works*, 1950, tom I, str. 159.

⁷ Ibidem.

⁸ Ova definicija će se upotrebljavati kao definicija općeg tipa koja se bazira na konceptima i uporednim proučavanjima brojnih naučnika. No, ograničen broj društava korišćenih za poredenje daje ovoj definiciji karakter pokušaja.

⁹ R. Redfield, *Peasant Society and Culture*, 1956, str. 25.

¹⁰ *Ibidem*, str. 23—25.

S obzirom da je posedovanje zemlje »neophodan i opšte-dovoljan preduslov za zanimanje«,¹¹ ono figurira (zajedno s nekim drugim faktorima) kao »ulaznica« u seljaštvo. I više od toga, položaj u hijerarhiji seljačkih podgrupa određen je u velikoj meri količinom posedovane zemlje.¹²

Zemljišnu svojinu mi ćemo odrediti kao društvom priznata isključiva prava na posedovanje i korištenje zemlje — prava koja su potpuno nezavisna od onih postignutih pomoću rada i uloženog kapitala. Ta prava se izražavaju kroz mogućnost da se prenose bar privremeno. Zemljišna svojina se, u širem smislu, javlja delimično kao običajem određen porodični posed, a delimično kao politički formalizovano zakonsko vlasništvo. U stvari, nosilac zakonskog vlasništva seljačkog zemljišta može biti sam seljak, opština, zemljoposednik ili država, u kojim slučajevima ono postaje privatni posed, zajednička svojina ili običajni zakupnički posed. »Zemljoposednici su nepotrebni za dokazivanje činjenice seljaštva«. ¹³ Njihovo prisvajanje dela seljakove proizvodnje, pa čak i njihovo administrativno i političko mešanje, uopšte ne uspeva da potre osnovne odlike odnosa seljak—zemlja.

(2) *Porodično gazdinstvo* je osnovna jedinica seljačkog vlasništva, proizvodnje, potrošnje i društvenog života. Ličnost, porodica i gazdinstvo pojavljuju se kao nedeljiva celina. »Identifikacija porodičnih interesa sa zemljišnim posedom izgleda da je tipična karakteristika tradicionalne seljačke porodice«. ¹⁴ Gazdinstvo ima dvojni oblik proizvodno-potrošne jedinice. Uravnoteženost potrošnih potreba, raspoloživi rad porodice i potencijal poseda snažno utiču na seljakove aktivnosti. Težnja za profitom i akumulacijom retko se pojavljuju u svom čistom i uprošćenom vidu, što čini gotovo nemogućim primenu modela maksimizacije prihoda tržišnog društva u seljačkoj ekonomiji. ¹⁵ Nove oblike industrijskog društva, koji se brzo šire, »nalazimo izvan poljoprivrede koja još uvijek ostaje domena porodičnog modela«. ¹⁶

Najzad, seljačka svojina je *de facto* porodična svojina. Starešina porodice se pojavljuje »više kao organizator nego kao vlasnik porodičnog zemljišta« ¹⁷ i njegov položaj »ima pre svega karakter upravljanja zajedničkim porodičnim posedom«. ¹⁸ Ove dve konstatacije o seljaštvu izražene od dva različita autora, iz dve različite zemlje, pokazuju vanrednu sličnost. Ma kakva da je političko-zakonska struktura nametnuta, seljaci, čini se, deluju unutar ovakvog društvenog okvira.

Društvena struktura porodice determiniše podelu rada, položaj i društveni ugled. Štaviše, »porodica čini proizvodni tim gazdinstva, i položaj unutar porodice određuje i dužnost u gazdinstvu. — s pripadajućim funkcijama i pravima. Ritam gazdinstva određuje ritam porodičnog života.« ¹⁹

Ugled i položaj pojedinca u seljačkom društvu u osnovi su određeni s dva atributivna faktora, a to su njegovo sopstveno vrednovanje i sopstveni

¹¹ B. Galeski, *Chłopi i zawód rolnika*, Warszawa, 1963, str. 48.

¹² »Napredovanje se u profesionalnoj grupi poljoprivrednih proizvođača tradicionalno ostvaruje proširenjem zemljoposeda, napredovanjem od vlasnika sitnog gazdinstva do vlasnika krupnijeg. Obeležja »dobrog poljoprivrednika« se općenito u selu pridaju vlasnicima najvećih gazdinstava bez izuzetka i ovaj pojam nije vezan za stvarnu profesionalnu veštinu ili efektivnost njihovog rada«. (*Ibidem*, str. 47).

¹³ Redfield, *op. cit.*, str. 28.

¹⁴ Galeski, *op. cit.*, str. 140.

¹⁵ Dokazi ovakvog stava se ne mogu eksplicitirati »marginalno«, pa se čitalac upućuje na studije Znaničkog, Galeskog ili Čajanova i njegove grupe saradnika.

¹⁶ Galeski, *op. cit.*, str. 57.

¹⁷ W. I. Thomas and F. Znanički, *Polish Peasant*, 1958, str. 92.

¹⁸ B. Muhin, *Običnij porjadok nasledovanja*, 1888, str. 92.

¹⁹ Galeski, *op. cit.*, str. 140.

vidokrug. Ti faktori su, prvo, položaj same porodice u kojoj je rođen, a drugo, njegov položaj unutar vlastite porodice. Položaj pojedinca unutar porodice prvenstveno zavisi od njegovog napredovanja kroz izvesne pripadajuće faze, tj. detinjstvo, delimičnu zrelost pre sklapanja braka, period po sklapanju braka ali pre potpune nezavisnosti, nezavisnost koja se može steći ili odvajanjem od porodičnog gazdinstva roditelja i zasnivanjem sopstvenog, ili postavljanjem starešinom porodičnog domaćinstva nakon smrti ili mirovine roditelja, najzad, period sopstvenog odlaska u mirovinu.²⁰ Rad porodice je od suštinskog značaja za adekvatno vođenje gazdinstva. Otuda je sklapanje braka »apsolutni postulat«.²¹

Interes porodice diktira izbor — i neoženjen čovek (makar da je vlasnik gazdinstva) »izaziva neugodna čuđenja« i »ne uzima se u obzir«²² jer nije bio u stanju da se u potpunosti prilagodi prihvaćenom načinu života svojih zemljaka.

Osnovna definicija porodice sastoji se u potpunoj participaciji u životu gazdinstva, a nju sačinjava bračni par (ili poligamska grupa) i njegovo potomstvo. Početkom 20. veka porodica ruskih seljaka čine »ljudi koji jedu iz iste zdele«, a, istovremeno, u Francuskoj »ljudi zaključani iza iste brave«.²³ Porodična solidarnost osigurava osnovni okvir za međusobnu pomoć, kontrolu i socijalizaciju. Individualistički činioци ličnih osećanja podređeni su formalizovanom sklopu prihvaćenog porodičnog ponašanja. Obrazujući osnovnu ćeliju seljačkoga društva, porodično gazdinstvo određuje svakodnevne aktivnosti, međusobne odnose i vrednosti seljaka. Zajedno sa pretežno naturalnom privredom ono utiče na segmentaciju seljačkoga društva u male jedinice sa znatnim stupnjem samodovoljnosti i sposobnosti da nadžive privredne krize i presije tržišta.

(3) Presudni značaj *zanimanja* za određivanje čovekovog društvenog položaja, uloge i ličnosti, poznat je mada je premalo istražen. Međutim, Galeski u svojoj napred navedenoj knjizi »Seljaci i rad na zemlji kao zanimanje« tretira ovaj problem kako u analitičkom, tako i u empirijskom smislu. Nejasnoće u određivanju seljakovog zanimanja, potiču — izgleda — iz njegovog posve osobitog karaktera. Osim u porodičnoj strukturi, nužnoj vezanosti za zemlju i relativno velikoj nezavisnosti od tržišta, osobenost seljakovog zanimanja leži u tome da je ono sazđano od osobitog i izuzetno širokog spektra međusobno povezanih funkcija koje se obavljaju na prilično nespecijalizovanom nivou. I mada mnoge poslove, koje seljak obavlja, obavljaju i druge grupe zanimanja, jedinstvenost seljakovog rada je sadržana u kombinaciji izvršavanja funkcija. To nam i objašnjava mnoge posebne karakteristike svakodnevnoga života seljaka, takođe i njegov otpor prema industrijalizaciji. Proces porasta specijalizacije na selu, dovodi do povećanja seoskog nepoljoprivrednog stanovništva. Istovremeno se funkcije seljaka progresivno sužavaju i postaju sve više profesionalizovane kako se gazdinstvo razvija u preduzeće.

Seljak postaje farmer. Međutim, oni radovi koji se ne mogu lako razdeliti u nekoliko povoljnijih operacija i mehanizovati, kao na primer uzgoj stoke, još uvek ostaju specifični seljakov radni delokrug.

²⁰ Thomas and Znaniecki, *op. cit.*, str. 93. Vrlo sličnu analizu vidi kod A. Valsičikova, *Zemljedelje i zemljevladenije*, 1876, tom II, str. 21.

²¹ Thomas and Znaniecki, *op. cit.*, str. 107.

²² *Ibidem*.

²³ A. Čajanov, *Organizacija krestjanskoga hozjajstva*, 1925, str. 21.

Te osobenosti rada na zemlji određuju proces socijalizacije i pripremanja mladih za jedno zanimanje koje je u velikoj meri difuzno, lično, neformalno i koje se uglavnom odvija unutar okvira porodice.

(4) *Seoska struktura* u mnogo većoj meri, od porodičnog gazdinstva, reprezentuje specifične karakteristike određene zemlje i perioda.²⁴ U kontekstu seoske zajednice ili seljačke opštine seljak doseže nivo skoro apsolutne samodovoljnosti. Nabavka i deoba zemlje, sklapanje braka, društvenost i religiozne potrebe podmiruju se u okvirima sela. Zajednički interesi u okviru prava seoske zajednice, kao i proizvodne akcije koje zahtevaju participiranje više porodica, osiguravaju se kroz kooperaciju koja je, općenito uzevši, vezana uz neku vrstu rudimentarne radne demokratije. Odlika sela sa njegovim stanovnicima koji su rođeni u istoj zajednici i koji dele slično životno iskustvo sa nužnošću intimnih i ličnih međusobnih odnosa bez anonimnosti, elementi su koji u najvećoj meri određuju konformističku kulturu, osobenu za seosku zajednicu. Sve to i sadrži reč *mir*, tj. »svet« i »mir«, koju su koristili ruski seljaci misleći na svoju seosku opštinu kao značajnu deskripciju njenih funkcija. Selo je seljakov svet. Društvo sitnih proizvođača sastoji se od bezbroj seoskih segmenata, uopšte uzev opčinjenih i ugnjetavanih od stranih, političkih hijerarhija.

(5) Seljaštvo je *preindustrijski društveni entitet* koji u savremeno društvo unosi specifične, raznovrsne i zastarele elemente društvene strukture, proizvodnje, politike i kulture. Ovo će biti razrađeno u narednom poglavlju, ali je ovde potrebno podvući da mi ne mislimo samo na »relikte proizvodnje koji već pripadaju prošlosti«,²⁵ niti samo na zatečeni razvoj već na specifični razvoj.

Većina postojećih definicija seljaštva obuhvaćena je prethodnim izlaganjem. Međutim, jedna definicija se izdvaja od drugih. To je A. L. Kroeberova definicija (preuzeta od R. Redfielda)²⁶ koja seljaštvu prilazi kao »delu društva sa parcijalnom kulturom«. S obzirom na prihvaćenu liniju razmišljanja ovo će se imati u vidu u odeljku koji razmatra odnos između seljaštva i društva u celini.

Pojam društvenog sloja ne može se striktno ograničiti na bilo koju empirijski izabranu grupu. Ali, znači i validnost teorijske definicije seljaštva, za potrebe bilo kakvog istraživanja u ovoj oblasti, izvan svake sumnje je velika.

b) SELJAŠTVO U ISTORIJSKOM KONTEKSTU

Seljaštvo se ne javlja samo kao posebna društvena grupa već i kao opšti oblik društvenog života koji određuje stepen razvitka ljudskoga društva. »Seljaštvo je način života« veli Fei²⁷ u svom klasičnom opisu kineskoga društva. Taj opšti oblik društvenog života, koji se pojavio kao segment ranijeg plemenskog, pretežno nomadskog društva, postao je presudan i karakterizira istorijski osebujući period društva sitnih proizvođača koji se, zatim, postupno utapa u industrijsko društvo, kao njegov sastavni dio. Pojavu sitno-proizvo-

²⁴ Vidi S. Eisenstadtov sistem tabeliranja u »*The Political System of Empires*«, 1963, str. 34–35 i priložene table.

²⁵ K. Marx, *Selected Works*, op. cit., tom II, str. 303.

²⁶ A. L. Kroeber, *Anthropology*, 1923, str. 284. R. Redfield, *The Primitive World and its Transformation*, 1953.

²⁷ R. Bendix and S. M. Lipset (izd.), *Class Status and Power*, 1953, str. 32. »Seljaštvo, ključ ka razumevanju Kine, je način života, kompleks formalne organizacije, individualnog ponašanja i društvenih stavova tesno spojenih radi gazdovanja na zemlji putem jednostavnih oruđa i ljudskog rada.«

đačkog oblika života označila je važna promena nazvana »agrikulturna revolucija«. ²⁸ Taj stupanj razvoja stvorio je osnovu za formiranje postojećih naselja, podelu zemlje i revolucionarno povećanje produktivnosti, što je omogućilo pojavu relativno stabilnih viškova proizvoda. Proizvodnju u znatnom stepenu određuje iskorišćeni rad. ²⁹

Svojinski odnosi i osnovne ćelije društvenih interakcija javljaju se kao osnovne indicije ekonomskog i društvenog života, a mogu se upotrebiti i za opisivanje društva sitnih proizvođača.

U plemensko-nomadskom društvu odnosi vlasništva jedva da su postojali. ³⁰ U širem smislu — kao što rekosmo — oni su se pojavili u društvu sitnih proizvođača da bi postali potpuno zakonski formalizovani tek u kapitalističkom, industrijskom društvu. Grupa srodnika čini osnovu društvenih odnosa u plemensko-nomadskom društvu i kao takvi ostaju u sistemu porodice, u užem smislu, u društvu sitnih proizvođača. Pojedinaac sa svojim vlastitim pravima se »ne uzima u obzir«, jer je on samo deo porodice u celini. Međutim, gradsko, industrijalizovano, robno-novčano društvo razara ovaj okvir. Individua postaje osnovna društvena ćelija, slobodna da stupa u interakcije u novim, glomaznim i kompleksnim društvenim strukturama i hijerarhijama. Zato prevlast porodične svojine može dobro da obilježi granice društvenog oblika sitnih proizvođača u konkretnim istorijskim periodima.

Osim toga, društvo sitnih proizvođača pokazuje osebuje »kulturne modele« ³¹ čije su se odlike i nadalje održale kod seljaštva u industrijalizovanim društvima. ³² U suštini »društveni pre no ekonomski« način mišljenja i »odsutnosti kalkuliranja« (tj. maksimizacija prihoda kao jedini određujući cilj) opširno su dokumentovali Thomas i Znaniecki, a naglasio je to svaki iole oštrouman istraživač seljačkog života. ³³ O iracionalnom ponašanju seljaka već se mnogo reklo, posebno kada se radi o zemlji, ³⁴ pozajmicama, ³⁵ cenama ³⁶ i prihodu. ³⁷ Izgleda da je seljakova logika promenljiva i subjektivna, ³⁸ sa elementima koji se mogu nazvati pre-sokratovskim načinom mišljenja, i koja može istovremeno da sadrži dva oprečna shvatanja. Ali, ono što se ponekad predviđa jest činjenica da je tzv. »uočljiva tupoglavost« seljaka posljedica ne toliko nedostatka razuma koliko ograničenosti znanja (forme of reference) i načina mišljenja svojstvenog za tu grupu, koji dobro služe njenim potrebama. ³⁹

Ovaj se stav pojačano ističe u novijim proučavanjima. R. E. F. Smith je istakao da je ciklični, ne toliko linearni koncept vremena u ruskih seljaka

²⁹ Vidi E. Mandel, *Traité d'économie marxiste*, Jerusalem, 1964, str. 33—36, i 41.

²⁸ Vidi, na primer, V. G. Childe, *Social Evolution*, 1951.

³⁰ Izuzeti ratoborne strance na plemenskim lovnim područjima.

³¹ Kulturni modeli definisani za ovu svrhu su »objektivni čovečanstva kroz koje ljudi gledaju; medijumi kojima oni interpretiraju i izveštavaju ono što vide.« C. W. Mills, *Power Politics and People*, 1962, str. 406.

³² Za diskusiju vidi Redfield, op. cit., poglavlje 2 i 3.

³³ Još je Marx spominjao seoska društva u kojima se zakonitosti vrednosti rada nisu nikada razvile i usled čega u njima ne deluju »opšti ekonomski zakoni društva«. K. Marx i F. Engels, *Sočinjenja*, (Drugo rusko izdanje), tom 25, odeljak II, str. 184—187.

³⁴ Thomas and Znaniecki, op. cit., str. 173.

³⁵ *Ibidem*, str. 161.

³⁶ *Ibidem*, str. 169.

³⁷ *Ibidem*, str. 166.

³⁸ Vidi, na primer, Muhina (op. cit., str. 211) kad navodi da seoski sud ili zbor nastoji da razreši svojinske nesuglasice »u skladu s ljudima«, tj. u skladu sa ličnostima ljudi koji su u pitanju, a ne u skladu sa iznesenim argumentima.

³⁹ Vidi, na primer, studije poljskih sociologa o tome kako ugled određuje seljakovu privrednu aktivnost, ili Čajanovljeve dokaze o »ekonomski iracionalnom« rentiranju zemlje kada je cena rente viša od zarađenog dodatnog profita, ali ipak razborita stvar u uslovima nezaposlenosti viškova rada.

jasno povezan sa njihovim proizvodnim životom.⁴⁰ Pitt-Rivers definira osnovne odlike zatvorene zajednice kao običajne personalne kontakte, kao široku endogamiju, homogenost vrednosti sa naglaskom na striktnom konformizmu, kao intenzivnu grupnu solidarnost, visoko ideološki egalitarizam itd.,⁴¹ što može da posluži kao rezime novijih antropoloških izučavanja specifičnih seljačkih kultura. Protivrećnost te posebne kulture i njeno postepeno slabljenje u odnosu na spoljni i novi *Weltanschauung* industrijalizovanoga i »civilizovanog« sveta značajan je činilac društvene istorije.

Društvo sitnih proizvođača istorijski pripada srednjem periodu, periodu između plemensko-nomadskih i industrijskih društava. Postoji tendencija da se izraz »srednji« poistoveti sa izrazima »nestabilan« i »privremen«, čak i sa »beznačajan za promatranje«. Međutim, društveni oblik sitnih proizvođača pokazao se isto toliko trajan i ne manje stabilan od bilo kog drugoga istorijskog tipa društvene strukture. Društvo, bazirano na biološkom, cikličnom, nestrukturalnom dinamizmu sa porodičnim gazdinstvom kao svojom osnovnom ćelijom, pokazalo je izuzetnu unutrašnju stabilnost širom sveta. Zaista, nije potreban Witfogelov hidraulični istočnjački despotizam da bi se objasnili upečatljiviji primeri sprečavanja strukturnih promena navedenih u njegovoj knjizi.⁴² Osnovna društvena ćelija samodostatnog porodičnog gazdinstva i seoske seljačke zajednice sa svojom cikličnom postojanošću, izgleda da je znatno više zajednički element u svim navedenim društvima nego li njihove »hidraulične« odlike. Osim toga, visoko centralizovane države s mogućnošću apsorbovanja viškova nose u sebi latentne mogućnosti strukturalnih promena primenom snažne vanjske presije na oblast naturalne proizvodnje i ciklične stabilnosti.

Glavni oslonac seljaka u društvu sitnih proizvođača slabi pod uticajem razvoja tržišta i gradske robno-novčane proizvodnje i procesa industrijalizacije. Da bi se taj proces mogao shvatiti potrebno je analizirati razvoj viška proizvodnje i formiranja kapitala.⁴³ Razvoj poljoprivrede je stvorio osnovu za industrijalizaciju, ali su sama gazdinstva u velikom stepenu ostala postrani od novoga društvenog sistema.⁴⁴

Industrijski i trgovački grad unosi opšte društvene oblike, strane svetu sitnih proizvođača. Obezličeni, konfliktni, na profit usmereni tržišni odnosi čine osnovu ljudskih odnosa. Čovek, oslobođen veza i okrilja porodice, postaje individualac koji participira u masovnom društvu strukturisanom kroz držinske birokratizovane hijerarhije. Akumulacija bezličnog kapitala određuje privredni rast. Težnja ka profitiranju i opšte nastojanje da se postigne uspeh čine jezgro sistema društvenih vrednosti.

Koristeći prednosti koncentracije kapitala, porasta produktivnosti, širenja obrazovanja i političkog pritiska, te porasta stanovništva, gradsko se društvo brzo širi na neurbanu područja postajući osnovna determinanta društveno-ekonomskih promena. Seljački »sitno-proizvođački« svet sve više postaje segment sveta posve drugačije strukturiranog. Štaviše, uz istovremeno zadržava-

⁴⁰ R. F. Smith, »A Model of Production and Consumption on the Russian Farm«, Koreferat, University of Birmingham, Faculty of Social Sciences, serija RC/d1, str. 11.

⁴¹ Vidi, J. Pitt-Rivers, *The Closed Community and its Friends*, »Kroeber Anthropological Society Papers«, 1957, br. 16.

Rezime antropološkog proučavanja seoskih zajednica vidi kod C. Geertz u »Biennial Review of Anthropology« 1961, str. 1—41.

⁴² K. Witfogel, *Oriental Despotism*, 1963.

⁴³ Mandel, *op. cit.*, Takođe *The Transition from Feudalism to Capitalism*, Simposij, 1963.

⁴⁴ Mandel, *op. cit.*, str. 173. Prema Mandelovoj evidenciji čak se i danas u SAD 1,250.000 sitnih farmi bavi pretežno naturalnom proizvodnjom.

DIJAGRAM

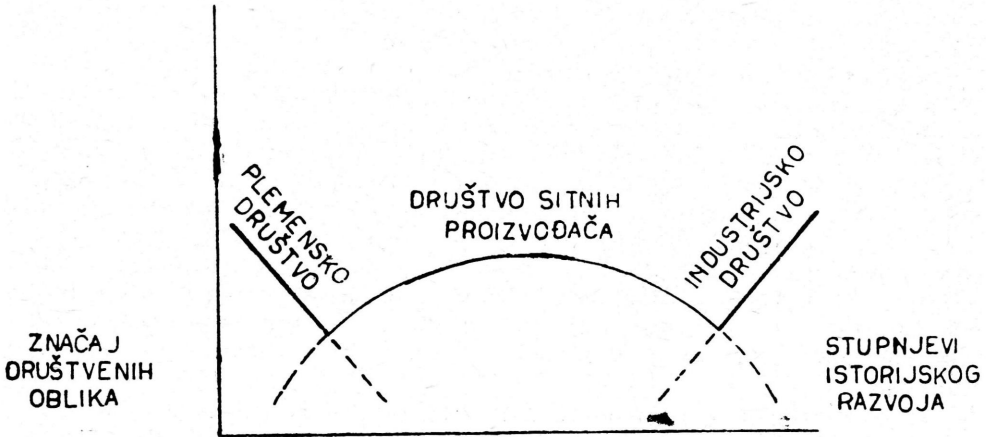
TIPOLOGIJA DRUŠTVENO-KULTURNOG RAZVOJA

GLAVNI
TIPOVI
DRUŠTVA

PLEMENSKO
PRETEŽNO
NOMADSKO
DRUŠTVO

DRUŠTVO
SITNIH
PROIZVOĐAČA

INDUSTRIJSKO
DRUŠTVO

OSNOVNA
DRUŠTVENA
ČELIJA

PLEME

PORODIČNE SRODNIČKE
GRUPE

POJEDINAC

SVOJINSKI
ODNOSI

NE POSTOJE

TRADICIONALNI
POSJED

STEČENA
SVOJINA

ZAKONŠKO
VLASNIŠTVO

KONCEPT
VREMENA

EGZISTEN
JALNI

CIKLIČNI

LINEARNI

AUTOHTONOST
KULTURE

AUTOHTONA
CIVILIZACIJA

PODJELA NA VIŠE
I NIŽE KULTURE

SPECIJALIZOVANO
BIROKRATIZOVANO
DRUŠTVO

REDFIELDOVA
KLASIFIKACIJA

AUTONOMNA
KULTURA

PARCIJALNA
KULTURA

MA SOVNA
KULTURA

nje elemenata izuzetnosti, selo razvija posebne odnose sa gradom koji postaje sve više presudan za njegov sopstveni razvoj. To predvodništvo grada se očituje kroz povećan uticaj tržišnih odnosa, apsorbovanje viškova radne snage i kapitala, kroz profesionalizaciju poljoprivrede, širenje masovne kulture i proizvodnje, kao i kroz »socijalnu dezorganizaciju.«⁴⁵

Pristup razvoju sela kojeg nalazimo u gradu, kao razvoju koji je jednostavno u zakašnjenju i manje-više svugdje istovetan, pogrešan je ali se često koristi. U stvari, jasno se mogu uočiti tri *paralelna oblika* spontanog razvoja sela:

(1) *Konkurencija krupne kapitalne, intenzivne i mehanizirane poljoprivrede* postepeno razara sitna gazdinstva. Koncentraciju zemljišnog poseda sledi i porast koncentracije proizvodnje. Poljoprivreda, koja u potpunosti preuzima industrijske metode proizvodnje, i sama postaje »samo jedna od grana industrije.«⁴⁶ Takav se razvitak zapaža na velikim farmama SAD, severne Italije i središnje Francuske, pa i na nekim sovjetskim *sovhozima*. No, još uvek posebne odlike poljoprivrednog zanimanja stvaraju poteškoće da se ono podeli u uprošćeno ponovljive operacije, tj. potpuno automatizovane. Ovo, zajedno sa konkurentnom snagom porodičnog gazdinstva te činjenicom da je sintetična hrana relativno beznačajna, zadržava proces da »fabrika hrane« postane glavni metod za proizvodjenje hrane.

(2) Urbanizovano društvo nastoji da seljake pretvori u *sloj profesionalnih farmera*. Širenjem urbanih područja siromašniji seljaci bivaju potiskivani iz seoskih područja. Isto se to događa i sa seoskim preduzetnicima i viškovima radne snage na selu. Srednji seljaci, oslanjajući se na prednosti porodične proizvodnje i pojačani kooperativni pokret, uspešno se bore za svoje mesto u tržišnom društvu.

Ove jedinstvene karakteristike razvitka sloja farmera istakli su još Marx,⁴⁷ a O. Bauer i drugi su smatrali jedinim načinom razvitka seljaštva.⁴⁸ Najnovija istraživanja poljskih i nemačkih sociologa, štaviše, pokazuju da se pojavljuje i jedan novi sloj seljaka-radnika, koji nadopunjuju svoju poljoprivredu, uglavnom samodostatnu proizvodnju, iznajmljivanjem svoga rada.

Taj oblik razvoja seljaštva u kohezivne, sve više uskoprofessionalizovane grupe farmerskih zanimanja moguće je zapaziti u većem delu severozapadne Evrope. No, iako je sve jače vezan za industrijalizovano društvo, rad na zemlji zadržava neke od svojih osobitih komponenta.

Socijalističke zemlje, koje se brinu o aktivnostima individualnih proizvođača na selu, pružajući im neophodnu pomoć i obuzdavajući kapitalistički razvoj (Rusija u NEP periodu, savremena Poljska i Jugoslavija), sadrže taj novi oblik u najčistijem vidu.

(3) Treći oblik razvoja javlja se, uglavnom, u tzv. nerazvijenim društvima i karakteriše se *kumulativnom pauperizacijom seljaštva*.⁴⁹ Demografska eksplozija, razvijeni tržišni odnosi i industrijska konkurencija sa tradicionalnim zanatima slamaju cikličnu ravnotežu društva. Niska industrijalizacija nije

⁴⁵ Thomas and Znaniecki, *op. cit.*, str. 1122.

⁴⁶ V. I. Lenjin, *Polnoe sobranije sočinenij*, (peto izdanje), tom III, str. 58.

⁴⁷ »Smisao ove priče, koji se takođe može izvući i iz drugih posmatranja poljoprivrede, je u tome da je kapitalistički sistem rada uperen protiv racionalne poljoprivrede, ili racionalna poljoprivreda je nespojiva sa kapitalističkim sistemom, mada tehnička unapređenja u poljoprivredi stimulira kapitalizam. Ali u ovom sistemu poljoprivredi su potrebne ili ruke sitnog poljoprivrednika, koji sam sebe upošljava, ili kontrola udruženih proizvođača.« (Marx, *op. cit.*, tom XXV, odeljak 1, str. 135).

⁴⁸ O. Bauer, *Borba za zemlju*, 1926, str. 203.

⁴⁹ Vidi, C. Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, 1957, poglavlja 2, 3. i 10.

sposobna da upije višak rada sa sela, niti da ostvari dovoljnu akumulaciju kapitala. Potencijalne viškove anuliraju rastuće potrebe potrošnje. U okvirima sistema sitnih proizvođača ovaj se razvoj ne izražava kroz porast nezaposlenosti već kroz »skrivenu« nedovoljnu zaposlenost i viškove seoskog stanovništva, kroz smanjenje proseka dohotka po glavi i povećanu bedu.⁵⁰

(4) Za razliku od ta tri spontana trenda razvoja, sve veće jačanje savremene države i težnje revolucionarnih elita da probleme razvitka tretiraju u okvirima socijalističkoga, kolektivističkog teorijskog koncepta uslovila je pojavu *državno organizovane kolektivne poljoprivrede*. Ovaj se oblik kvalitativno razlikuje od spontanih tendencija s obzirom da zacrtani plan sprovodi u delo politička hijerarhija. No, ocenjivanje uspešnosti bilo koje od ovih formi, danas bi bilo preuranjeno. Čak u SSSR-u u kome su i učinjeni prvi koraci, specifični elementi seljačkog života, snaga seljačke okućnice i jedinstveno obeležje poljoprivrede da ne sledi planove zacrtane u gradu, dejstvuju u ne-čekivano visokom stepenu.

c) SELJAŠTVO I DRUŠTVO

Poteškoće da se seljaštvo konceptualno obuhvati jasno su se ispoljile u raspravama o mestu seljaštva u društvu. Čak i oni, koji su polazili od sličnih teorijskih pretpostavki, dolazili su do suprotnih zaključaka. Seljaštvo je po Staljinu klasa,⁵¹ po Kriksmanu sitnoburžoaska masa,⁵² a po Plehanovu »ne klasa već pojam«.

To je, delomično, posledica razlika u definisanju. Ossowski⁵³ je razradio tri različita metoda za koncipiranje društvene klase, koje je koristio Marx, a mnoge druge konceptualne podgrupe društva primenili su različiti autori. Različite definicije, u stvari, odražavaju različite analitičke ciljeve i različite koncepcije društva.

Glavna evropska sociološka tradicija⁵⁴ konceptualne podela savremenoga društva temelji se na Marxovoj analizi klase. Društvenoj klasi se prilazi kroz jedinstvo interesa izraženih u grupnoj subkulturi, grupnoj samosvesti i zajedničkoj akciji kao i kroz odnos sukoba s drugim klasama. Društvo je sastavljeno od dijalektičkih suprotnosti — unutarklasnih sukoba i njihovog jedinstva.

Ako kao kriterij za određivanje klase uzmemo kontrolu nad sredstvima za proizvodnju,⁵⁵ distribuciju moći,⁵⁶ ili organizaciju proizvodnje,⁵⁷ seljaštvo bi — u jednom industrijalizovanom društvu — moglo biti svrstano ili u veliku

⁵⁰ Vidi, na primer, *Pourquoi les travailleurs abandonnent la terre*, Geneva, 1960, str. 138. i 144. gde se za Indiju izveštava sledeće:

U periodu 1941—51. prirodni priraštaj radne snage u selu bio je apsorbovan	
u poljoprivredu	70,3%
u usluge	28,3%
u industriju	1,4%

U periodu 1931—51. udeo poljoprivrednika se povećao sa 71% na 74% od ukupnog aktivnog stanovništva, dok je u 1952. godini 74% seljačkih porodica imalo manje od 2 ha zemlje, a njih 1/3 je čak uopšte bilo bez zemlje.

Za osvetljavanje mehanizma takvih društvenih promena vidi I. H. Boeke, *Economics and Economic Policy in Dual Societies*, 1953.

⁵¹ J. V. Staljin, *The Problems of Leninism*, 1945, str. 510.

⁵² Vidi, uvod A. Gaistera, *Rasloenje sovjetskoj derevni*, 1928, str. XIII.

⁵³ Vidi, S. Ossowski, *Class Structure in the Social Consciousness*, 1963.

⁵⁴ Ne želimo razmatrati posebno položaj grupa u hijerarhiji, čime se bave američke studije o društvenoj stratifikaciji, jer je to irelevantno za naše izlaganje.

⁵⁵ Marx, *Selected Works, op. cit.*, str. 33, i V. I. Lenjin, *Selected Works* (peto izdanje), tom XXIX, str. 15.

⁵⁶ Vidi R. Dahrendorf, *Class and Class Conflicts Industrial Society*, 1959.

⁵⁷ Vidi, dela Bogdanova, Makahajskog, itd., i unatrag do St. Simona.

amorfnu grupu »kojom se vlada«, ili u još amorfniju grupu srednjih klasa. Seljaštvo kao kvalitetno poseban entitet nestaje. To navodi većinu marksistički orijentisanih naučnika da prilaze seljaštvu kao ostatku u nestajanju prekapitalističkog društva — kao »nepostojećem u istorijskom smislu reči«. Ako, uz to, i veći deo stanovništva ostane potpuno izvan koncepta društva kao celine, definicija će, čini se, biti veoma neadekvatna čak ako, kao utehu pridodamo i pogled u budućnost. Neispunjenje proročanstva je, izgleda, neizbežni rezultat takvog modela.

Max Weberova modifikacija marksističke koncepcije klasa uvodi tržišne odnose kao bazu za definisanje klase.⁵⁸ »Klasni položaj je, u tom smislu, prvobitno položaj na tržištu.«⁵⁹ Klasni položaji se zatim, diferenciraju u skladu sa vrstom svojine upotrebljene za stvaranje prihoda s jedne strane, i s druge, u skladu sa vrstom usluga koje se mogu ponuditi na tržištu.«⁶⁰ Otuda po Weberu, na primer, »vlasnici robnih kuća« i »vlasnici akcija« čine društvene klase u istom smislu kao i industrijski radnici i seljaci. Na nedostatek jedne neograničene analitičke podele društva u male podgrupe, prilikom pristupa društvenoj stvarnosti ukazao je još Marx u svom nedovršenom rukopisu o društvenim klasama.⁶¹

Tokom istorije seljaštvo je više puta delovalo kao društveni entitet sličan klasi. Štaviše, i seljaštvo industrijalizovanoga društva je pokazalo da je sposobno da kohezivno-politički deluje, i to ne samo onda kada se sukobljavalo sa tradicionalnim veleposednicima u kasnim prekapitalističkim sukobima. Još njihovi zajednički interesi uvukli su seljaštvo u politički sukob sa krupnim kapitalističkim veleposednicima, sa grupama građana i sa savremenom državom.

Polarizovanje sela u industrijskom društvu u kapitalističke vlasnike i seoski proleterijat, kako su to marksisti predvideli, bilo je usporeno gradskim izvlačenjem rada i kapitala, kao i specifičnim odlikama proizvodnje seoskoga porodičnog gazdinstva. Široko prihvaćena predodžba sela koje se rapidno raspadalo kao posledica neminovne ekonomske polarizacije, pokazala se previše uprošćena. Ekonomski kvantitativni trendovi izgleda da upućuju na suprotan pravac utičući u znatnoj meri i na konačni rezultat. Štaviše, značaj specifične kulture, svesti i »smisla koji se pridaje«⁶² klasnom položaju, postaju najznačajniji. Sve to čini seljačku kohezivnost potencijalnom bazom političke klasne formacije u mnogo većoj meri nego nas mogu uveriti predviđanja ruskih marksista ili američkih stratega.

S druge strane, bazična podela seljaka u sitne lokalne segmente, različitost i neodređenost političkih ciljeva znatno oslabljuju njihov političke uticaj. Otuda pitanje, koliko se seljaštvo može smatrati klasom, nije jednostavan problem nego ga je bolje posmatrati kao pitanje stupanja razvoja i istorijskoga perioda. Ako pretpostavimo jednu imaginarnu skalu ili kontinuum, mogli bismo da kažemo da se seljaštvo javlja kao društveni entitet relativno niske »klasnosti« (»classness«) koja dolazi do izražaja u situacijama kriza.

No, specifične odlike seljaštva kao društveno-političke grupe nisu samo kvantitativne. Klasičan Marxov opis dvojnosti seljačke društvene prirode

⁵⁸ Za diskusiju, vidi J. Rex, *Key Problems of Sociological Theory*, 1961.

⁵⁹ C. H. Gerth and C. W. Mills, *From Max Weber*, 1961, str. 182.

⁶⁰ Bendix, *op. cit.*, str. 64.

⁶¹ Marx, *Capital*, *op. cit.*, str. 1031—1032.

⁶² Vidi Rex, *op. cit.*, str. 138.

(s jedne strane ono je klasa, a s druge ne)⁶³ ostavlja zagonetku nerešenom. Ako seljaštvo nije klasa, šta je onda ono, uzimajući kao činjenicu njegovu kvalitativnu egzistenciju?

U osnovi je klasni položaj društveni međuodnos — odnos sukoba sa drugim klasama i grupama. Izvan tog međuodnosa klasa prestaje da postoji. Ipak »zato što je poljoprivredna proizvodnja bitna, pa i na najnižem nivou dovoljna za održavanje ljudske egzistencije, rad poljoprivrednika je neophodan za egzistenciju društva, ali egzistencija društva kao celine nije u istom stepenu neophodna za egzistenciju poljoprivrednika.«⁶⁴ U situacijama kriza seljaci ovo potvrđuju povlačenjem sa tržišta i, katkad, zaista koriste tu mogućnost svesno ili nesvesno kao sredstvo za politički pritisak.

Osnovna dvojnost seljačkog položaja u društvu leži u tome što su oni, s jedne strane klasa (niske »klasnosti«), a s druge »osoben svet« visoko samodovoljan po sebi, koji sadrži elemente jednoga osebujnog oblika društvenih odnosa. Seljaštvo je društveni fenomen u kojem se tradicionalna marksistička analiza klasa susrela s osnovnom konceptualnom dihotomijom marksističke sociološke misli: Maineovo bratstvo — ekonomska konkurencija, Coulangeovo porodično - individualno, Tönniesovi Gemeinschaft — Gesellschaft ili Durkheimovo mehanička (segmentarna) — organska društva.⁶⁵ Ova jedinstvena dvojnost »klase« i »društva« izraz je koncepcijskih poteškoća, ali još uvek može dobro da posluži za kvalitativno definisanje seljaštva, posebno kada taj entitet razgraničavamo od velikih amorfnih grupa »srednjih klasa«, »eksploatisanih masa« ili »ostataka feudalizma«.

Kao što je već konstatirano, A. L. Kroeber je definisao seljake kao »sastavni deo društva sa delomičnom kulturom, naravno ruralnom, koji ipak žive u odnosu sa gradskim tržištem . . ., (koji) nisu izolirani, nemaju političku autonomiju i samodovoljnost plemškoga življa, ali čije lokalne zajednice sadrže mnogo od svojih starijih odlika integritanosti i vezanosti za zemlju.«⁶⁶ Redfield je razradio Kroeberovu konstataciju, zaključujući da »nema seljaštva pre prvoga grada.«⁶⁷

Izgleda da je antropološki pristup, koji kao indeks društvenoga razvitka uzima stupanj kulturne autonomije, zaista validan. Nadalje, istraživanje, koncentrisano na problem razvitka od plemenskog društva do društva sitnih proizvođača, nužno će morati istaći druge faktore nego li istraživanje koncentrisano na razvitak od društva sitnih proizvođača u industrijsko društvo. Međutim, Redfieldova definicija seljaštva je, izgleda, suviše uska, a njegova definicija plemenskoga društva suviše obuhvatna. Doseljenici u mnogim državama, odsečeni od gradova, udaljeni od »gospode«, pa čak i uopšte uzet izvan domašaja državne organizacije i njenih prikupljača dažbina, teško se mogu označiti kao plemenski. Ipak, te grupe imaju osnovne odlike koje poseduju seljaci. Te grupe čak izgleda da potvrđuju tezu o seljačkoj samodovoljnosti, njihovoj sposobnosti da prežive uprkos udaljenosti od »gospode« i grada.

⁶³ »Sve dotle dok milioni porodica žive pod ekonomskim uslovima života koji podvaju njihov način života, interesa i kulture drugih klasa, stavljajući ih u neprijateljsku opoziciju prema tim klasama, oni predstavljaju klasu. Ali dotle dok postoji isključivo lokalno povezivanje sitnih seljačkih gazdinstava i nikakva zajednica, nacionalni savez i politička organizacija ne objedinjuje njihove interese, otuda oni ne predstavljaju klasu«. (Marx, *Selected Works*, op. cit., str. 303.)

⁶⁴ Galeski, op. cit., str. 49.

⁶⁵ Vidi, R. Redfield, *The Little Community*, 1955, str. 139—143.

⁶⁶ Kroeber, op. cit., str. 284.

⁶⁷ R. Redfield, *The Primitive World and its Transformation*, op. cit., str. 31.

Društveno-politički značaj ovih odlika je faktor koji je uslovio potrebu strukturiranja odnosa snaga prekapitalističkog društva. Jer upravo ta samodovoljnost je i nametnula potrebu političkog pritiska onih koji su na vlasti.

d) SELJASTVO U POLITIČKOJ AKCIJI

Politički uticaj seljaštva općenito karakterisan je njegovim osnovnim društveno-političkim slabostima. Vertikalna segmentacija u lokalne zajednice, klanove i grupe, diferencijacija interesa unutar zajednica ponaosob, teškoće kristalizacije širih nacionalnih simbola i ciljeva, voćstva i organizacije usloveli su ono što nazivamo »niska klasnost«. Tehnološka zaostalost, osobito u oblasti komunikacija i vojnog dejstvovanja, potpuno su obezvredili mnoga politička nastajanja seljaštva. Seljaštvo je ipak imalo svoju društveno-političku snagu zahvaljujući činjenici da je glavni proizvođač hrane, da je naseljeno po ruralnim područjima i da je brojčano veliko. Njegov »monopol« nad proizvodnjom hrane pokazao se kao presudan u doba kriza. Prostornost seoskih područja mogla bi postati čvrst oslonac. Brojčana moć može poremetiti ravnotežu.

No konačno, jedna osnovna slabost seljaštva prevladuje. Seljaštvo se nije pokazalo ravnom manjim, zbijenim, dobro organizovanim, tehničkim superiornijim grupama i bilo je po ne zna se koliko puta prevareno ili politički i vojno potlačeno. Međutim, prihvatajući sve ovo, egzistenciju i djelatnost seljaštva ne može se ignorisati kao politički sterilne i zato beznačajne, jer političku stvarnost ne određuju samo pobjednici i vlastodršci.

Širenje industrijalizacije i masovne kulture pružilo je seljaštvu nove mogućnosti za komuniciranje i kulturno-političku koheziju. No, to je istovremeno umanjilo značaj sela u nacionalnoj privredi, jer preko međunarodne trgovine obuzdava se »monopol nad hranom« — stimulira se polarizacija i povećavaju tehnološke prednosti države i njene moći. Tako, opet, tok događaja izgleda oslabljuje seljakov politički uticaj.

Međutim, mogućnosti seljaka da politički deluju naglo se povećavaju u periodima nacionalnih kriza. Kada se sukobe neseljačke društvene snage, vlastodršci pocepaju ili strane sile napadnu, seljačko delovanje i držanje mogu biti presudni. Da li će ova mogućnost biti iskorišćena, zavisi od sposobnosti seljaštva da deluje jedinstveno, kroz organizaciju ili izvan nje. To je opet zavisno od kohezivnosti seljaštva, njegovoj ekonomsko-socijalnoj i kulturnoj sličnosti i povezanosti, kao i od pretenzija seljaštva na ideološkom planu.

Uspoređenje seljačke političke i vojne akcije u predindustrijskim i u savremenim društvima, tek treba da bude učinjeno. Mi ćemo se, međutim, ograničiti na savremena društva. Vidovi političkog delovanja i uticaja seljaka determinisani su odlikama seljaštva kao društvenog entiteta.

1. *Samostalno klasno delovanje* kako ga opisuje marksistička teorija o klasama. U tom vidu delovanja društvena se klasa kristalizuje kroz sukob, stvara svoje opštenacionalne organizacije, izgrađuje svoju ideologiju, ciljeve, simbole i iz svojih redova ističe vođe. Izgleda da je ovaj vid političkog delovanja prilično tipičan za osnovne društvene klase. Međutim, za savremeno seljaštvo ovaj vid političkoga delovanja je najređi. Neki od »Zelenih pokreta« (»Green Movements«) u istočnoj Evropi, Savezi seljaka u Rusiji 1905. i u Kini 1926, Zapatin pokret u Meksiku i drugi slični pokreti u svetu treba da

budu komparativno proučeni kako bi se objasnio mehanizam ovoga vida seljačkog delovanja.⁶⁸

2. *Rukovođena politička akcija* u kojoj se klasa pokreće na delovanje preko spolja objedinjene moćne elite. Ovaj oblik delovanja može posebno postati značajan kada se radi o seljaštvu. Ušćuvana ciklična stabilnost gazdinstva i sela i njihove političke implikacije mogu prevladati samo u situacijama oštih kriza, vezano uz spoljni faktor izvanredne političke i emocionalne snage. Taj spoljašnji organizator seljaštva mogu biti milenijalni pokreti, («millennial movements»), tajna društva, ruski Kozaci, francuski bonapartizam ili Mao Ce Tungova narodna armija, koji seljaštvu pružaju mogućnosti ujedinjenja na širokom planu. Zajednički činilac, koji se susreće u svim ovim raznovrsnim pokretima, jeste čvrsto povezana grupa aktivista sa svojim sopstvenim credom, specifičnom strukturom organizacije, ciljevima i vođstvom za koje seljaštvo predstavlja objekt kojim treba rukovoditi ili manipulirati. U tom slučaju se seljaštvo može »iskoristiti« (svesnim zavođenjem na akciju, stranu njegovim sopstvenim interesima) ili »voditi da ostvari svoje sopstvene ciljeve«.⁶⁹ No određivanje tih ciljeva ostaje u rukama izuzetno kvalitetnih vođa. Seljakovi interesi i stavovi su samo jedan od faktora koji se pri tome uzimaju u obzir. Raspravljajući o francuskom seljaštvu sredine 19. veka, Marx konstatira »oni su, usled toga, nesposobni da nametnu svoj klasni interes u svoje vlastito ime, bilo kroz parlament ili konvencijom. Oni ne mogu predstavljati sebe, oni moraju biti predstavljani. Njihov se predstavnik istovremeno javlja kao njihov gospodar...«⁷⁰ Jedina stvar koja se može primeniti u ovoj postavci jeste njen apsolutizam kojeg su kasniji događaji opovrgli.

Niska »klasnost« seljaštva čini proučavanje seljačkih pokreta osobito ilustrativnim za sociološke analize vodeće elite. Usled niske samosvesti seljaštva, i otuda njegovoga vrlo slabog uticaja na sopstvene vođe, dinamizam elitne grupe se, izgleda, javlja u čistijem obliku. To nas, tim više, navodi da razmotrimo problem masa sličnih klasama (tj. društvenih grupa koje povremeno deluju kao klasni entiteti ne ispoljavajući sve odlike klase) i njihovog mesta u političkom razvoju (na primer, ruski vojnici u 1917—1918).

3. *Potpuno spontana, amorfna politička akcija*. Izgleda da je ovaj vid veoma tipičan za uticaj seljaštva na političku stvarnost a može se pojaviti u jednom od ova dva podoblika:

(a) Lokalne pobune koje se javljaju kao »iznenadne«, kratkotrajne provale akumuliranog razočaranja i buntovničkog osećanja. Uopšte uzevši, lako savladive gušenjem od strane centralizovane sile, ove pobune mogu biti izraz nezadovoljstva centralnom politikom, a i presije za vršenje nužnih promena. Kada se povežu sa krizama u drugim oblastima i sferama one se mogu razviti u šire nacionalne pokrete koji su u stanju da determinišu osnovni politički razvitak.

(b) Drugi podoblik je pasivnost seljaka. Teorijsko poimanje pasivnosti kao faktora dinamizma sadrži izvesna složena pitanja. Tako se spontano smanjenje proizvodnje od strane ruskog seljaštva 1920. pokazalo dovoljno snažnim da je uzrokovalo poraz vlade, vlade koja je pobedila u ratu protiv nad-

⁶⁸ Radi uvida u razmatranje uticaja stratifikacije seljaštva na političko delovanje, vidi H. Alavi, *Peasantry and Revolution*, »The Socialist Register«, 1965.

⁶⁹ Kao primer za takvu dihotomiju vidi V. I. Lenjin, *What is to be Done?* a za upoređenje G. Sorel, *Reflections on Violence*.

⁷⁰ Na primer, Marx, *Selected Works*, *op. cit.*, str. 303.

moćnih neprijatelja. Enormni broj vladinih dekreta i naredbi nisu uspele širom sveta zbog seljačkog spontanoga, upornog i mirnog otpora. Nadalje, uticaj konzervativne apatije seljaka je više puta bio odlučujući za pobeđu postojećeg poretka nad revolucionarnim snagama. Ova pasivnost je poseban doprinos seljaka politici, a razmatrana je i razrađivana samo od strane L. Tolstoja i Ghania, natuknuta od R. E. F. Smitha u istom smislu. Veze između osnovnih karakteristika seljačkoga društva i toga pasivnog otpora izgledaju evidentirane.

U proučavanju političkog života društva vojne akcije imaju izuzetno mesto. Clausewitzova opaska da je rat produžetak politike drugim sredstvima, istinita je ne samo u odnosima među državama. Ovo navodi na potrebu posebnog razmatranja vojnog i gerilskog ratovanja kao okvira savremenog političkog delovanja seljaka.

Moderna armija, zasnovana na masovnoj vojnoj obavezi, jedna je od nekoliko opštenacionalnih organizacija u kojoj seljaštvo aktivno participira. Time se segmentacija seljaštva povećava.

Kulturnim preplitanjem i prožimanjem, ako ne i indoktrinacijom seljak — vojnik se podučava da misli u opštenacionalnim a ne u seoski ograničenim kategorijama. On upoznaje organizaciju, kompleksnu kooperativnu akciju, koordinaciju, modernu tehniku i vojničke vještine. U armiji, kao hijerarhizovanoj instituciji, on može postati rukovodilac pa čak biti i pripreman za takav položaj. Čak i tamo gdje se neke druge nacionalne organizacije javljaju na ruralnom nivou, armija pruža seljaku okvir za najaktivniju participaciju.

Povećane mogućnosti seljaka da politički deluju kada su u vojsci, uopšte uzevši, uspešno se ograničavaju krutom disciplinom i kontrolom od strane oficira-neseljaka. No u periodu pojave kriza to sputavanje nestaje i seljačka armija svojim držanjem, dejstvovanjem ili odbijanjem da dejstvuje može da bude odlučujući faktor. K tome, iskustvo stečeno odsluženjem vojnoga roka može biti faktor od znatnog uticaja u seoskim sredinama. Bivši vojni obveznici svojim novim iskustvima teže da postanu vođe i kanali kroz koje će spoljni uticaji dopirati do seoskog stanovništva. Pokušavajući da se politički organizuju seljaci se često pozivaju na svoje vojničko iskustvo. Ruska »Tamanska armija« i »Zelena armija« sa Crnog Mora, FLN, Kineska »narodna milicija«, Zapatine i Villine armije u Meksiku nisu bile samo vojne organizacije nego značajne političke organizacije, neka vrsta partije pod oružjem.⁷¹

Armija kao ovakva vrsta organizacije može nositi obeležja oba podoblika političke akcije, tj. seljaštva kao klase po sebi, ili kao »predvođeni« društveno-politički entitet.

U poslednjoj deceniji svojom uspešnošću partizanski je način ratovanja ušao u centar pažnje javnosti. Američki stratezi prilaze gerilskom načinu ratovanja kao specifičnoj vojnoj tehnici koju mogu savladati samo inteligentni podoficiri uporedo sa tehnikom salutiranja i gađanja. Njihov jedinstven neuspeh kako u gerilskom, tako i antigerilskom ratovanju je najbolji komentar ovim stavovima.

Gerilski način ratovanja je najpogodniji vid za ispoljavanje seljakove borbenosti. Izgleda da je gerila stara koliko i samo seljaštvo. Bezbroy buntovnika, hajduka i odmetnika javljaju se u narodnoj predaji i u stvarnoj istoriji svakog

⁷¹ Jedan od vidova je opisao Marx u *Komunističkom manifestu*, kada govori o ranom stupnju buržoaske klasne organizacije kao »naoružanoj samoupravnoj asocijaciji u srednjovekovnoj komuni.« (Vidi Marx, *Selected Works*, op. cit., str. 34).

naroda. Sposobnost amorfne gerilske »vojske« da se, u slučaju potrebe, rasprši u seljačke mase-simpatizere i na prostranstva seoskih područja, njihova sposobnost da iskoriste seljakovu borbenost i prijateljsku pasivnost, njihova sposobnost da prežive bez spoljnog snabdevanja i korištenje primitivne vojne tehnike, može učiniti gerilu nepobedivom primenom modernih vojnih metoda.

No, suštinski seljački karakter gerilskog ratovanja nije samo njegova snaga, već i njegova slabost: segmentarnost, nedostatak iskristalisane ideologije i ciljeva, nestabilni broj članova. Te osnovne slabosti se mogu izbjeći stvaranjem jezgra profesionalnih pobunjenika, koji će od pobune napraviti organizovanu političku akciju. Opštenacionalna ideološka i organizaciona sjeđinjenost profesionalnih revolucionara, njihova istrajnost, polet, te sposobnost da razrade dugoročnu strategiju omogućuju im da ujedine seljaštvo transformirajući njegov revolt u uspešnu revoluciju.

Ipak, osnovni ključ za razumevanje gerilskog ratovanja treba potražiti ne u čudotvornosti gerilske organizacije, nego u njihovim odnosima sa seljaštvom, ne u vojnoj tehnici nekih gerilskih pothvata, nego u sociologiji masa.

Postoje i subjektivne determinante vojnog dejstvovanja općenito označene »moralnima«; nemogućnost kvantitativne analize ovih činilaca ne umanjuje njihov značaj za menjanje stvarnosti. Nezadovoljstvo seljaštva širom sveta pokazuje zajedničke kulturne odlike koji — u svojoj njihovoj složenosti — izgleda mogu da se poimaju bolje sintetičkim izražavanjem umetnosti nego li analitičkim instrumentima društvenih nauka. Vođ — heroj, legenda koja ga okružuje, i njegove osobne karakteristike u znatnoj meri zamenjuju ideologiju i organizaciju kao faktore ujedinenja. Slikovita predodžba mladog seljaka-pobunjenika, menja uobičajeno gledanje na svakodnevni život seljaka. Dečje očitovanje egzibicionizma, koji je opisao Znanički,⁷² kao tipično za nastojanje seljaka da potvrdi svoju ličnost onda kada izađe izvan čvrstih porodičnih stega, umnogome objašnjava duh seljačkih boraca. Sve ove odlike utiču na opći karakter seljačkih jedinica kao borbenih snaga u istoj meri kao i specifične vrednosti i lično poimanje vodećih elita.

* * *

Glavna struja savremene sociologije mimoilazi tradicionalno seljaštvo. Sociologija sela ga je lokalizovala i, finansirana od bogatih industrijskih udruženja, ona se shodno tome koncentrisala na problem kako da manjina poljoprivrednika postane visoko-proizvodni i bogati dio »civilizovanog društva«. Samo nekoliko sociologa izdiže seljaštvo iz napomena u tekst.

Ipak, kada bi istorijski i društveni značaj bili kriteriji za izbor predmeta izučavanja, bili bismo praktički preplavljeni publikacijama koje se bave seljaštvom. Bezbrojni problemi savremenog svetskog ekonomsko-političkog razvitka vraćaju nas fenomenu seljaštva i njegovom shvatanju ili neshvatanju od strane kreatora politike. Uzmimo samo jedan primer: istorija SSSR-a je bila u velikoj meri određena sekvencama predviđanja, procena, politike vladajuće partije kao i politički neočekivanim rezultatima, opetovano 1918, 1920, 1927—1929. itd., i mogli bi tako nastaviti u istom stilu sve do 1964. godine. Brojne druge primere mogli bi navesti iz Afrike, Azije, Latinske Amerike itd., itd.

⁷² Pristup za istraživanje ove oblasti razradio je E. Hobsbown u *Primitive Rebels*, 1959, i u *Vietnam and Dynamics of Gerilla Warfare*, »New Left Review«, tom 17. Vidi, takode »Monthly Review«, sv. 17, o gerilskim aktivnostima u Latinskoj Americi.

⁷³ Thomas and Znanički, *op. cit.*, str. 103.

Samo kombinovanje teorijskog i empirijskog istraživanja raznih disciplina i u raznim pristupima može da prevlada začuđujuću manjkavost našeg saznanja o seljaštvu i ukloni metodološke poteškoće. Hramajući glavnim putevima postići ćemo više nego vrludajući sporednima.

Preveo: Vojislav Đurić

Summary

THE PEASANTRY AS A POLITICAL FACTOR

The contemporary sociological thought neglects the traditional peasantry as «non-existent historically speaking», what is only the consequence of the fact that peasantry does not fit well into any of our images of modern society. The author defines the peasantry as the small producers on land who, with the help of simple equipment and the labour of their families, produce mainly for their own consumption, and for the fulfilment of their duties to the holders of political and economic power, and who within their village community are almost totally socially self-sufficient. This analytical definition of the peasantry is based on following moments: «The relation to the land», «The family farm», «The farming as an occupation», «The village structure» and «The peasantry as a pre-industrial social entity». In historical context the peasantry appears as a special modus of life which identifies a stage in the development of human society. The author analyzes distinctive cultural patterns between traditional (small-produce) peasantry and the industrialising one (i. e. the farmers). Today there are existing three parallel patterns of spontaneous development of the countryside: 1) the competition of large-scale, capital intensive and mechanised agriculture which destroys the small farm; 2) the development of the peasants into a professional stratum of farmers; and 3) the, so-called, «cumulative pauperisation» of peasantry of under-developed societies. As distinct from those spontaneous trends author remarks the factor of «state organized collectivisation of land» in USSR and the other socialist countries. It is much more difficult to define the peasantry as the segment of the society. In a contemporary society peasantry appears as a «class of low classness» which is a self-sufficient in high degree from market and social crisis situations. Its political-class consensus bear from time to time through military action. The political action and/or influence of peasantry are determined by its character as a social entity («independent class action», «guided political action», the fully spontaneous amorphous political action «etc.»). The author concludes with the constatation that only a combination of both conceptual and empirical research may overcome the shortcomings of our knowledge of the peasantry.

Резюме

КРЕСТЬЯНСТВО КАК ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФАКТОР

Современная социологическая мысль запускает вопрос традиционного крестьянства, считая его исторически отжившим, а это является последствием факта — крестьянство не входит в наши представления о современном обществе. Автор определяет крестьянство как мелких производителей на земле, которые при помощи своего простого оборудования и работы своих семейств, производят в первую очередь для собственного потребления и для подмирания своих обязанностей к политическим и экономическим властям, и которые, в рамках своих сельских объединений полностью в общественном смысле самодостаточны.

Это аналитическое определение крестьянства основано на следующих моментах: отношение к земле, семейное хозяйство, сельское хозяйство как занятие, сельская структура и крестьянство как допромышленная общественная сущность. В историческом смысле крестьянство является особым видом жизни отоджествля-

ющийся с определенной стадией развития человеческого общества. Автор обсуждает разные культурные виды являющиеся между традиционным (мелкопроизводственным) крестьянством и индустриализированным крестьянством (т. е. фермерами). Ныне существуют три параллельные вида непосредственного развития селения: 1. конкуренция крупного капитального, интенсивного и механизированного сельского хозяйства, 2. развитие крестьян в слое профессиональных фермеров, 3. так называемое совокупное обнищание крестьянства в неразвитых обществах.

В отличие от этих непосредственных направлений, автор выделяет фактор «государственного, организованного, коллективного сельского хозяйства» в СССР и в других социалистических странах.

Гораздо труднее определить крестьянство как часть общества. В современном обществе крестьянство высказывается классом относительно «низкой классовой», которая в большей мере не зависит от рынка и степени экономического кризиса. Ее политическо-классовое выступление является временно через военное действие. Политическая акция и влияние крестьянства определены характером крестьянства как общественной сущности («самостоятельное классовое воздействие», «руководенная политическая акция», «совершенно непосредственная, бесформенная политическая акция» и т. п.). Автор заключает что недостатки в наших познаниях возможно дополнить только теоретическим и эмпирическим исследованиями.